

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

КОЗОБРОДОВА ДІНА МИХАЙЛІВНА

УДК: 316:1-047.44(043.3)

**САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ**

Автореферат

кваліфікаційної роботи на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Одеса – 2019

Кваліфікаційною науковою працею є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри мистецтвознавства та
загальногуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Кочубей Наталя Василівна,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри менеджменту та інноваційних
технологій соціокультурної діяльності;

доктор філософських наук, професор
Голубович Інна Володимирівна,
Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова
професор кафедри філософії та основ
загальногуманітарного знання.

Захист відбудеться «25» жовтня 2019 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З кваліфікаційною науковою працею можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>

Автореферат розіслано «24» вересня 2019 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасну епоху глобальних змін та трансформацій, руйнування старих та становлення нових шляхів взаємодії людини, суспільства і природи, актуальними постають питання співвідношення організації і самоорганізації, хаосу та порядку на різних рівнях соціально-культурного буття людини і суспільства. Це дозволяє актуалізувати різноманітні теоретичні моделі соціального розвитку, в яких представлено соціально-філософський аналіз складних систем, здатних до самоорганізації, якими є антропосоціокультурні системи, їх поведінка.

Самоорганізація є невід'ємним елементом категоріально-понятійного поля соціально-гуманітарної сфери постнекласичної науки (постнекласики), філософії і методології науки, що є втіленням еволюції наукових уявлень про складні, здатні до самоорганізації середовища й системи, філософії і методології їх дослідження. Поняття «самоорганізація», в колі базових понять соціогуманітарної сфери постнекласики у сучасній науковій картині світу, почало характеризувати також людиномірні і нелюдомірні системи/середовища та постало механізмом регуляції дій і стану людини у суспільстві. До таких середовищ/систем у постнекласиці належать соціальні, інформаційні, біологічні, фізичні та хімічні середовища, культура, час, психіка людини, у т.ч. особистість та її сфери, мислення (когнітивні процеси) тощо.

Найбільш яскраво зміст самоорганізації як базового уявлення наукової картини світу втілює себе у соціально-гуманітарній сфері – самоорганізація особистості людини, соціального та психічного проявів у поведінці. В науково-філософській літературі напрацьовано певний концептуальний базис для вивчення поняття самоорганізації у різноманітних контекстах. Водночас, залишаються недостатньо висвітленими деякі аспекти, пов'язані із реалізацією цього поняття у соціогуманітарній сфері в роботах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Українські філософи та соціологи зробили значний внесок у розвиток уявлень про самоорганізацію в її соціологічному, психологічному, культурологічному та методологічному вимірах. Такий акцент пов'язаний з тим, що в Україні виникла необхідність в аналізі тих соціальних змін і трансформацій, які відбувалися на рубежі століть, але особливо в перше десятиліття ХХІ ст.

Актуальність і важливість кола проблем, їх недостатнє висвітлення у науково-філософському дискурсі, обумовили постановку **наукового завдання**, яке полягає у соціально-філософському осмисленні еволюції поняття самоорганізації у соціогуманітарній сфері в роботах українських філософів та гуманітаріїв – соціологів, психологів, педагогів і культурологів кінця ХХ – початку ХХІ ст., в умовах його гуманітарної переоцінки у сучасній українській філософії, описі розширення сфери його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну наукову працю виконано в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К. Д. Ушинського» «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні» (державна реєстрація № 0111U010462). Тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради протокол № 12 від 27 червня 2018 року.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є еволюція категорії і теорії самоорганізації в постнекласичному соціально-філософському знанні.

Для досягнення поставленої мети було розроблено завдання:

- розкрити зміст поняття «самоорганізація» у природничо-науковому та соціогуманітарному аспектах;
- простежити еволюцію поняття самоорганізації у науково-філософському ракурсі – від природничо-наукової до соціогуманітарної сфери, встановити загальнометодологічний смисл поняття самоорганізації у природничих і гуманітарних науках;
- розглянути методологічні основи дослідження процесу самоорганізації в соціогуманітарній сфері та причини, що сприяють поширенню поняття «самоорганізація» в соціогуманітарну сферу;
- схарактеризувати особливості сучасного розвитку поняття самоорганізації в гуманітарних дослідженнях українських філософів і гуманітаріїв кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Українська синергетична школа);
- виявити актуальні для української гуманітарної науки аспекти теорії самоорганізації в системі соціально-філософського знання;
- окреслити пріоритетні завдання реалізації досліджень самоорганізації у сферах соціогуманітарного знання (психосинергетика, педагогічна синергетика, культурологічна синергетика, соціальна синергетика);
- розкрити значення теорії соціальної самоорганізації в осмисленні соціальної реальності в соціальній філософії;
- висвітлити основні ідеї та зміст теорії соціальної самоорганізації в дослідженнях суспільства і людини в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження.

Об'єктом дослідження є категорія і теорія самоорганізації в постнекласичному соціально-філософському знанні.

Предмет дослідження – еволюція поняття теоретико-методологічних основ самоорганізації сучасного суспільства.

Методи дослідження. Нами було встановлено, що теоретично найбільш ефективним щодо предмета даного дослідження є діалектичний, синергетичний, системно-аналітичний, конкретно-історичний та історико-порівняльний методи, що дало можливість вказати на актуалізацію вивчення поняття і процесу самоорганізації та виявити еволюцію категорії «самоорганізація» в соціогуманітарній сфері у роботах українських філософів.

Методологічна основа кваліфікаційної роботи обумовлена поставленою метою і завданнями роботи, і визначається, передусім, системно-

аналітичним, синергетичним, конкретно-історичним, історико-порівняльним та соціокультурним підходами, завдяки яким ми змогли сформулювати, перевірити та конкретизувати систему гіпотез, серед яких конститутивну роль відіграло припущення про те, що специфіка еволюції поняття самоорганізації в соціогуманітарну сферу пов'язана з гуманітарною спрямованістю філософсько-методологічних досліджень українських вчених і соціокультурними трансформаціями в соціальній реальності в цілому.

За допомогою конкретно-історичного підходу було розкрито специфіку групи досліджень процесу самоорганізації історичного періоду останніх 30 років та проаналізовано еволюцію уявлень українських філософів щодо людиномірних та нелюдиномірних, соціо- і психомірних, складних середовищ і систем, здатних до самоорганізації, в межах постнекласики; окреслено актуальні зміни уявлень про процес самоорганізації в соціогуманітарній сфері даного періоду, а також причини, які детермінують процес їх переоцінки – належності не лише до природознавства.

Використовуючи історико-порівняльний метод, ми змогли оцінити особливості наукового світогляду представників української наукової, філософської, методологічної школи, які створили як розробку гуманітарного аспекту еволюції поняття самоорганізації, так і методологію дослідження й самого процесу самоорганізації складних середовищ і систем, людино-, соціо-, психомірних за своєю суттю та походженням, його входження в соціогуманітарну сферу постнекласичного знання, філософії та методології, зіставити моделі реалізації цього процесу на Заході та в сучасній Україні; провести паралелі між філософськими ідеями, з одного боку – І. Пригожина та Г. Хакена – фундаторів уявлень про самоорганізацію в постнекласиці, а з іншого – еволюції цих ідей в уявленнях про самоорганізацію мислення та психіки людини в роботах українських філософів І. Добронравової, І. Єршової-Бабенко, соціальних систем – у працях Л. Бевзенко, І. Предборської, когнітивних – у роботах Н. Кочубей, М. Нестерової та інших відомих українських вчених.

У методологічному полі соціокультурного підходу, який, на нашу думку, є одним з необхідних при дослідженні соціально-гуманітарної сфери, нами було використано дослідження про соціокультурність і соціоантропокультурність І. Доннікової, розвідки про соціальне прогнозування та еволюційний розвиток людства О. Халапсіса, праці про соціокультурну трансформацію сучасного українського суспільства Є. Борінштейна, дослідження управління і самоорганізації в соціумі під керівництвом М. С. Дмитрієвої, праці про людиномірність Ю. Мелкова, із філософії освіти – Л. Горбунової, А. Семенової та інших.

Традиційні філософські методи (метод сходження від абстрактного до конкретного, метод дедукції та метод індукції) дозволили представити поняття, явище та процес самоорганізації в середовищах і системах, здатних до самоорганізації. Метод індукції було використано для розгляду самоорганізації у межах постнекласики (науково-природничого знання). За допомогою методу дедукції було визначено адекватність методологічного

інструментарію постнекласики для соціально-гуманітарної сфери, а саме – синергетики. Метод сходження абстрактного до конкретного дозволив показати взаємозв'язок української філософської школи з роботами представників західної науки та філософії, що, в свою чергу, сприяє подальшому розвитку сучасної української філософії, її методології та науки.

Наукова новизна отриманих результатів.

Наукова новизна даного дослідження полягає у тому, що вперше в українській соціально-філософській думці здійснено комплексне дослідження поняття та явища самоорганізації в соціогуманітарній сфері в роботах української філософської та наукової школи кінця XX – початку XXI століття (Українська синергетична школа);

Вперше:

- показано філософсько-методологічний взаємозв'язок наукових досліджень явища та процесу самоорганізації групою українських філософів і гуманітаріїв (соціологів, психологів, педагогів, культурологів) у соціогуманітарній сфері на основі синергетики;

- виявлено евристичний потенціал теорії самоорганізації в сучасних соціальних дослідженнях соціальної реальності та людини, що дозволило ввести в науковий обіг новий концепт «психомірність соціальної реальності».

Уточнено:

- значення поняття, явища та процесу самоорганізації для соціогуманітарної сфери – людино/нелюдино-, психо-, соціомірних складних середовищ і систем, а також сфери соціальної філософії;

- доведено твердження, що синергетика в соціогуманітарній та філософсько-методологічній сферах, сфері соціальної філософії присутня як одна із пріоритетних парадигм дослідження;

- розуміння категорії «психосинергетична парадигма», що задає певний ракурс і оптику розгляду проблем соціальної реальності як «психомірного середовища». Запропоноване визначення надає можливість визначити роль психосинергетики як метанауки, тобто такої сфери пізнання, яка є основою парадигмального зсуву в соціально-філософському знанні; саме тому психосинергетика стає міждисциплінарною сферою досліджень та пов'язує між собою конкретні гуманітарні науки (соціологію, культурологію, лінгвістику та інші) і соціальну філософію на основі психомірності соціальної реальності.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження категоріально-понятійного поля постнекласики – поняття самоорганізації в межах теоретичного та прикладного досліджень соціальної реальності в соціальній філософії, а також психічної реальності особистості;

- аналіз основних детермінант самоорганізації в соціо-, психомірній діяльності людини, які суттєво впливають на процеси в соціогуманітарній сфері, та механізмів самоорганізації;

– обґрунтування доцільності вживання концепту самоорганізації в соціогуманітарних філософсько-методологічних дослідженнях та застосування теорії самоорганізації для дослідження розвитку українського суспільства в період соціальних змін;

– положення, що здійснюючи сполучену взаємодію природничо-наукового, гуманітарного та соціального знання, ми можемо вибудовувати особливий смисловий простір, який характеризується новими концептами, здатними значно розширити вузькі межі окремих дисциплін (психосинергетика, соціальна синергетика, педагогічна синергетика, культурологічна артсинергетика та синергетика мистецтва тощо).

Практичне значення одержаних результатів: положення кваліфікаційної роботи, які було представлено, можуть використовуватися для розробки стратегії розвитку соціальних досліджень в Україні, наукового, методологічного і філософського розвитку досліджень поняття, явища та процесу самоорганізації в соціогуманітарній сфері та в дослідженнях соціальної реальності як психомірної. Знання специфіки, шляхів і механізмів самоорганізації в людській діяльності, її соціально-культурних, психомірних, когнітивних, інформаційних, освітніх та інших соціогуманітарних аспектів, дозволяє вирішити проблему формування і розвитку особистості в умовах становлення соціуму та соціальної реальності в сучасній Україні.

Результати та висновки кваліфікаційної роботи можуть використовуватися в освітньому процесі, в ході викладання таких курсів, як «Філософія», «Соціальна філософія», «Соціальна психологія», «Етика», «Естетика», «Філософія освіти», «Філософія та методологія науки», «Соціологія», «Культурологія», «Когнітологія», а також спецкурсів, у яких увага акцентується на специфіці самоорганізації в соціогуманітарній сфері.

Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані для подальшої розробки соціально-філософського аспекту процесу самоорганізації.

Апробація результатів дисертації. Окремі положення кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», а також були відображені у доповідях на наступних конференціях: Міжнародних Пригожинських читаннях (Одеса, 14.09.2016 р., 26.01.2017 р., 2.06.2018 р.); IV Всеукраїнській мультидисциплінарній конференції «Чорноморські наукові студії» (Одеса, 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інновації в освіті: ціннісно-компетентнісний підхід» (Київ, 29.05.2018 р.)

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у 8 наукових працях, з них: 5 статей у фахових наукових виданнях, зареєстрованих МОН України, 1 стаття у наукометричній монографії за фахом; 2 – тези і матеріали конференцій.

Структура й обсяг роботи. Обсяг основної частини кваліфікаційної роботи становить 195 сторінок, складається з трьох розділів та восьми

підрозділів, висновків та списку літератури до кожного розділу, а також загальних висновків і списку використаних джерел, яких охоплює 230 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, її зв'язок з науково-дослідними програмами, планами, темами; визначаються мета, задачі, об'єкт і предмет, методологічний інструментарій дослідження, розкрита й деталізована новизна та практична значущість отриманих результатів, їхня апробація, структура та обсяг кваліфікаційної роботи.

У першому розділі – **«Категорія самоорганізації в соціально-гуманітарному знанні»** – проаналізовано філософські та науково-філософські розвідки, що дало змогу простежити розширення синергетики зі сфери природничих наук у сферу соціогуманітарних.

Перший підрозділ – *«Розвиток ідей синергетики в соціально-гуманітарному пізнанні»* – присвячений формуванню синергетики в межах провідних наукових шкіл – брюсельської, очолюваної І. Р. Пригожиним, та штутгартської, фундатором якої був Г. Хакен.

Брюсельська школа акцентувала увагу на поведінці явища самоорганізації, виникненні мережевого суспільства у фізиці та хімії. І. Р. Пригожин стверджував думку про те, що сучасне суспільство уособлює відкриту й нелінійну систему, адже в ньому безліч взаємовпливів і взаємодій індивідів між собою, для свого розвитку сучасне суспільство неперервно обмінюється інформацією із зовнішнім світом, сповнене можливих біфуркацій. Штутгартська школа (Г. Хакен) зосереджена на дослідженнях теорії самоорганізації та самого явища також у сфері соціальних і гуманітарних наук. Особливої уваги заслуговують розвідки науковців стосовно суспільства, що саморозвивається, та уявлення про самоорганізацію, які допомагають встановити роль і місце у суспільстві державного регулювання, організації, а особливо – самоорганізації. Представники штутгартської школи апелювали до питання, яким чином теорія самоорганізації здатна впливати на різні сфери життя суспільства – політичну, економічну, культурну, правову тощо.

Представники обох наукових шкіл розглядали питання переходу соціальної системи з одного стану в інший, зміни (флуктуації), що здійснюють на неї вирішальний вплив. У дискурсі соціально-філософської думки існували різні погляди на проблему самоорганізації, на питання, наскільки універсальними є синергетичні поняття і теорії, що застосовуються як до природничих, так і до гуманітарних наук, а також питання самостійності синергетики як науки. Розвиток синергетичних досліджень зумовив появу нових науково-філософських шкіл в Україні та на всьому пострадянському просторі. Дослідженню питання становлення та проблематики соціальної синергетики присвячено розвідки О. Астаф'євої,

В. Аршинова, Л. Бевзенко, І. Добронравової, І. Доннікової, М. Кагана, О. Князевої, Н. Кочубей, Ю. Мелкова, І. Предборської та ін. Провідними категоріями соціальної синергетики постають категорії соціального порядку та соціального хаосу. Проведений огляд досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що соціальний порядок і соціальний хаос – це два модуси соціальної системи, середовища й суспільства, що мають відносну самодостатність і самоорганізованість з точки зору критеріїв соціальної синергетики (відкритість, нелінійність системи та її розвитку, дисипативні структури, біфуркація, атрактор). У такій синергетичній інтерпретації соціальна система є втіленням єдиного цілого, в якому взаємодіють і співіснують структури порядку та місця соціального обурення, що створюють соціальний хаос.

Таким чином, аналіз еволюції поняття самоорганізації в гуманітарному пізнанні доводить, що його застосування та використання було зумовлене розширенням синергетики зі сфери природничих наук у сферу соціогуманітарних. Розвиток соціальної синергетики та теорії соціальної самоорганізації довів важливість і необхідність застосування синергетичних концептів і моделей для дослідження соціокультурної реальності. Синергетика набула статусу загальнонаукової дослідницької програми, яка реалізує принципи, норми та ідеали постнекласичного етапу розвитку наукового знання.

У другому підрозділі – *«Соціальний контекст і значення самоорганізації в природничо-науковому знанні»* – проаналізовано загальнонаукове, загальнокультурне та соціально-філософське значення у розвитку природничих наук – фізики, хімії, біології. У кваліфікаційній роботі розглянуто основні принципи самоорганізації у природничо-науковому знанні.

Визначено основні принципи самоорганізації у досліджуваних явищах: 1) антиентропійні процеси самоорганізації можуть відбуватися лише у відкритих, надто нерівноважних середовищах/системах; 2) процеси самоорганізації порогові, вони починаються тільки під час перевищення відповідним параметром певної критичної величини (процеси підсилення починають превалювати над процесами затухання); 3) системи повинні бути достатньо складними, складатися з великої кількості елементів, що взаємодіють між собою; 4) поведінка елементів системи повинна бути певним чином випадковою; 5) напрямок еволюції середовища/системи задають правила відбору, що існують у ній. Проаналізовано властивості середовищ/систем, здатних до самоорганізації, на прикладі лазерів – оптичних квантових генераторів: активне середовище є дійсно нерівноважним; лазерне випромінювання граничне (порогове); вихідне випромінювання спонтанне, хаотичне; результативне випромінювання монохроматичне, когерентне – порядок виникає з хаосу.

Значущими постають питання взаємозв'язку неврівноваженої термодинаміки та синергетики, що уможливило дослідження умов ентропії у замкнутій системі (на прикладі фізичних процесів – розчин чорнила у воді,

вирівнювання температур, рух куль у більярді). Встановлено, що випадковість у розглянутих системах сприяє появі нових форм і утворень, безпосередньо впливає на процеси самоорганізації, а саме – зростання ентропії системи. У такому контексті доречно зазначити, що фізичні явища виробництва холоду й тепла проаналізовано не лише як системи, що самоорганізуються, але й як системи, що дезорганізуються (за дефініцією Г. Фестера).

Вивчення періодичних хімічних реакцій займає чільне місце в дослідженні процесів самоорганізації. Розглянуто принципи самоорганізації на прикладі хімічних реакцій «ртутне серце», «залізний нерв», «реакція Белоусова-Жаботинського», що дало змогу виявити їх зв'язок з біологічними процесами та періодичні процеси в гомогенному середовищі. Визначено основні види хвиль, які виникають, при дослідженні самоорганізації в хімії: 1. пейсмейкер; 2. ревербератор (ротатор); 3. стаціонарні періодичні структури (структури А. Тюрінга). Доведена певна аналогія між процесами самоорганізації в суспільстві та у природі. Ця аналогія спирається на поняття складності: суспільство розвивається саме за таких складних умов, коли розвиток майбутніх подій є непередбачуваним внаслідок багатьох можливостей. Особливо в період соціальних змін та революцій шляхи розвитку того чи іншого суспільства формуються під впливом випадкових подій.

Ключовим у визначенні самоорганізації в біології є розгляд питання походження життя на Землі. Сьогодні розвиток теорії самоорганізації пов'язується не лише з природничими науками (фізика, хімія, біологія), але й із соціогуманітарними.

Таким чином, вивчення процесів самоорганізації в природничих науках (фізика, хімія, біологія) відіграло важливу роль у формуванні постнекласичного етапу розвитку науки та у розумінні хвиль трансформацій сучасного суспільства.

У другому розділі – **«Теоретико-методологічні основи самоорганізації»** – проаналізовано особливості формування та розвитку нових сфер розвитку синергетики – психосинергетики, соціальної синергетики, педагогічної синергетики, культурологічної синергетики (синергетики культури та мистецтва, артсинергетики), показано евристичні й теоретичні можливості та перспективи теорії самоорганізації в сучасному науковому гуманітарному знанні.

У першому підрозділі – *«Роль самоорганізації у розгляді психіки як синергетичного об'єкта»* – розкрито методологію дослідження психіки з позицій відкритих нелінійних складних систем, здатних до самоорганізації. Розвиток психосинергетики у філософсько-теоретичному плані дозволив уявити людину як відкриту нелінійну складну систему, яка здатна до самоорганізації, що надало можливість сформулювати нові уявлення про механізми її розвитку, становлення та деформації. Новаторськими у дослідженні зазначеного питання постали наукові розвідки І. В. Єршової-Бабенко, яка розробила методологію дослідження психіки як синергетичного

об'єкта, психосинергетику, здійснила глибокий і усесторонній аналіз психіки у цьому статусі та одночасно як специфічного явища зі складною поведінкою, характерною для відкритих нелінійних середовищ/систем, що здатні до самоорганізації. Психіка постає як специфічна природна реальність, в якій наявна сукупність динамічних станів – речовини, енергії та інформації, яка призводить до опису її термінами синергетики як відкритої нелінійної системи/середовища, що самоорганізується та саморозвивається. В ній з'являються дисипативні структури на рівні пізнавальної (інформаційної) діяльності та на енергетичному рівні, що призводить до виникнення станів нерівноважності як фазових перехідних станів і як різновиду порядку. Нове розуміння психіки, яке пропонує І. В. Єршова-Бабенко, полягає у розумінні психічної реальності як сукупності кількох компонентів: 1) організм людини (біологічна складова); 2) неречовинний вид матерії (електромагнітне поле); 3) середовище; 4) соціальний компонент (психомірність соціальної реальності).

Однією із найбільш значущих особливостей сучасності є зміна параметра швидкості інформаційних, смислоутворювальних, ментальних процесів, яка супроводжує зміну соціально-політичних, соціально-економічних, культурологічних, інформаційних і психологічних умов життя людей (внутрішньоособистісний світ людини як психомірне середовище, психомірність соціальної діяльності особистості). У сучасних умовах інформаційного суспільства (наприклад, 5G) та глобалізації достатньо чітко формується потреба людини в принципово інших інформаційно-емоційних, мисленнєвих (ментальних) і поведінкових соціальних, когнітивних стратегіях, інформаційній та етнічній поведінці людини на рівнях свого внутрішнього світу, відносин із самим собою та соціальних відносин. Сферою практичного застосування психосинергетики постають пізнавальні процеси оволодіння та оперування інформацією, її перетворення, творче застосування у процесі навчання та професійного становлення людини в нових соціально-економічних умовах, соціальній, когнітивній і економічній адаптації, що доводить тісний зв'язок психосинергетики з проблемами сучасної соціальної філософії та з філософією освіти, що є особливо значущим для нашого дослідження.

У другому підрозділі – *«Процеси самоорганізації в педагогіці та в освіті»* – з'ясовано пріоритетні завдання реалізації досліджень самоорганізації у педагогічній синергетиці.

Звернення до проблем, пов'язаних із упровадженням та поширенням теорії самоорганізації у сферу освіти, висвітлюється у роботах В. Буданова, Л. Горбунової, І. Добронравової, І. Єршової-Бабенко, В. Ігнатової, С. Корольова, В. Кременя, І. Предборської, О. Пунченка, Я. Свірського, А. Семенової, В. Федорова. Значущими є дослідження трансформативної освіти, пропоновані Дж. Мезіроу та поглиблено розглянуті в контексті теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса, теорії зміни парадигм Т. Куна, проблемно-орієнтованої системи освіти П. Фрейре.

З'ясування питання пріоритетних завдань у педагогіці та в освіті є особливо актуальним для соціальної філософії, адже освіта сьогодні, як стверджує О. Пунченко, є одним з мегатрендів глобалізаційного світового соціуму. Самоорганізацію учня (здобувача освіти) розглянуто як можливість вибору різних варіантів, альтернативність забезпечення самостійного шляху отримання знань, що передбачає самостійний вибір навчальних дисциплін, форм і методів навчання, темпу навчання та його строків, досягнення різних рівнів освіти, використання індивідуальних методик тощо.

Трансформативна освіта (освіта дорослих) передбачає розгляд освіти як соціального феномена, своєрідного колективного дискурсу, фундаментальним положенням якого є апеляція до критичної рефлексії (конструювання індивідом нових смислів через вивчення своїх поглядів).

Сьогодні розвиток теорії самоорганізації в освіті та педагогіці відбувається поступово, адже необхідною умовою для нього є перехід до нелінійного мислення, який значна частина педагогів досі не готова сприйняти, зважаючи на усталені традиції, підходи та методологію.

У третьому підрозділі – *«Дослідження суспільства та культури крізь призму самоорганізації»* – визначено проблему дослідження суспільства та культури крізь призму теорії самоорганізації, розглянуто культуру як відкриту нелінійну систему, що самоорганізується та саморозвивається, досліджено питання самоорганізації соціальної реальності, індивіда та культури.

Дослідженню культури, одного з «наймолодших» напрямів розвитку теорії самоорганізації в соціально-гуманітарному знанні, присвячено праці В. Аршинова, В. Бранського, В. Буданова, І. Доннікової, І. Єршової-Бабенко, С. Кагана, О. Князевої, Л. Кіященко, А. Назаретяна, С. Пожарського, В. Позднякова, Я. Свірського, В. Табачковського. Соціальна синергетика дозволяє вивчати питання становлення і соціально-культурного розвитку соціальної реальності та людини, виступає основою для формування нової картини світу, в якій отримують пояснення багато соціальних, антропних процесів і трансформація свідомості психічної реальності особистості, поведінка людей у сучасному складному та мінливому світі. Культура, будучи результатом людської діяльності, охоплює три ключові сфери людського буття: природу, суспільство, людину, та, будучи четвертою сферою, концентрує в собі попередні сфери. Культура, соціальна реальність та індивід, з точки зору соціальної синергетики, є дотичними одне до одного, стимулюючи процеси самоорганізації зовні та всередині себе. Синергетичний підхід відкриває нову перспективу у вирішенні проблеми пошуку етнічними спільнотами свого місця в світі, у чому полягає концептуальний зв'язок синергетики та етнології. Синергетика пропонує нову світоглядну орієнтацію – етноси повинні пристосовуватися до складного світу, що саморозвивається, та зайняти своє місце в упорядкованому всесвіті.

Конкретно-історичний та історико-порівняльний підходи допомогли нам у розумінні широкого кола культурно-історичних досліджень, що були розгорнуті у полі соціальної філософії в роботах українських вчених. Йдеться

про роботи Е. А. Гансової, Н. П. Гедікової, І. В. Голубович, А. О. Добролюбського, Ю. А. Добролюбської, О. О. Долженкова, А. І. Кавалерова, О. В. Лісєнко, О. Б. Петінової, В. В. Попкова, І. З. Скловського, О. В. Стовпця, М. Ф. Цибри та інших.

Тому можемо стверджувати, що застосування синергетичних концептів у руслі культурно-історичних досліджень має надважливе значення, оскільки дає можливість не тільки для аналізу сучасної культурно-історичної ситуації, але й дозволяє порушувати питання майбутнього розвитку людства та окремого етносу.

У третьому розділі – **«Детермінації самоорганізації в сучасному суспільстві: проблеми та перспективи»** – проаналізовано різні підходи до аналізу суспільства як системи, що здатна до самоорганізації. Досліджено актуальні для української гуманітарної науки аспекти теорії самоорганізації в системі соціально-філософського знання. Описано роль представників Української синергетичної школи в упровадженні ідей синергетики у соціогуманітарне знання щодо поглядів на суспільство.

У першому підрозділі – *«Суспільство як система, що самоорганізується»* – розглянуто філософсько-соціологічні теорії суспільства О. Конта, Г. Спенсера, К. Маркса, ідеї представників структуралістського напрямку Т. Парсонса, Е. Шилза, Р. Бхаскара, їх вплив на появу нової синергетичної парадигми (І. Пригожин, Г. Хакен). Акцентовано увагу на проблемах соціального хаосу та соціальної ентропії, філософсько-культурологічного підходу до вивчення соціальної самоорганізації

Теорія соціальної самоорганізації відкриває можливості для вирішення таких фундаментальних соціальних проблем, як природа соціальних змін (революцій) і криз, детермінізму культурно-історичного розвитку, його суттєвих сил і факторів, критеріїв соціального прогресу та можливостей соціального управління та прогнозування. У сучасній філософії ідеї синергетики мають фундамент у філософії становлення, концепціях відкритого світу, ідеї коеволюції природи і суспільства, універсального еволюціонізму. Розглянуто онтологію соціального хаосу в процесі саморозгортання та визначено його стадії: соціальна криза, соціальний вибух та стадія деструкції. Соціальний хаос може відбуватися на різних ієрархічних рівнях соціальної системи. Чим вища складність побудови соціальної системи, тим більше рівнів вона містить, процес переходу в стан соціального хаосу набуває в ній закономірного характеру. Позитивним є те, що хаос може розглядатися як середовище виникнення нового соціального порядку (соціальний катарсис).

Поняття «соціальна ентропія» нерозривно пов'язане з поняттям «соціального хаосу», оскільки воно допомагає пояснити та уточнити останнє. Сутність соціальної ентропії полягає у зростанні соціального хаосу, руйнуванні функціональної цілісності суспільства та розбалансуванні системи, що може в останніх випадках призвести до її повного руйнування. Встановлено, що найчастіше соціальну ентропію визначають як ступінь безладу соціальної системи. Аналіз дефініції соціальної ентропії довів, що

для соціальної системи вона виконує ряд важливих функцій: 1) фактор адаптації системи до мінливого оточення, формує хід майбутнього розвитку системи; 2) основа набуття її компонентами єдності; 3) спосіб синхронізації темпів розвитку компонентів системи та збереження її цілісності; 4) стимул до розвитку системи; 5) виявляє міру однорідності елементів соціальної системи. Відтак, ентропія системи буде вищою, якщо за допомогою більшої кількості способів можна буде змінити порядок елементів системи без пошкодження загальної системної якості.

У другому підрозділі – *«Концепти самоорганізації сучасного суспільства: формування та розвиток в Україні»* – акцентовано увагу на питаннях самоорганізації українського суспільства, доведено роль процесів самоорганізації в етнонаціональних суспільствах, розглянуто дефініції поняття «самоорганізація», пропоновані українськими вченими-філософами. Досліджено модель самоорганізації інтерпретації подій в Україні в часи Майдану 2004, 2013 років, політичних виборів в Україні в період 2002-2004 років.

На основі вивчення наукових позицій дослідників (Л. Бевзенко, І. Добронравова, С. Крисаченко, В. Кремень, Н. Крохмаль, В. Лутай, Г. Нестеренко, Л. Фінкель) з'ясовано, що теорія соціальної самоорганізації торкається таких проблем соціально-філософського знання, як соціальне управління, соціальне проєктування та прогнозування, розвиток глобалізації, вирішення глобальних проблем людства.

Основними рівнями дії процесів самоорганізації в етнонаціональних суспільствах є донаціональний рівень, національний і наднаціональний рівні. Розглянуто міфологічний компонент та процеси самоорганізації процесів Майдану 2004 року. Перебіг процесів самоорганізації зумовлений не свідомими та цілеспрямованими діями людей як соціальних суб'єктів, а діями під впливом масових суспільних настроїв, певної міфології, яка існує в певний момент у суспільній свідомості та ігрових ситуацій. У точці біфуркації соціальні міфи набувають великої сили впливу на свідомість та умонастрої людей, оскільки вони виглядають як свого роду проєкти спасіння, кардинальної зміни наявної незадовільної соціальної ситуації. Таким чином, у періоди соціальних змін, у моменти кризи системи панівного соціального порядку, у суспільстві починають формуватися самоорганізаційні структури, і це виявляється справедливим для будь-якого суспільства, тобто, у всіх історичних періодах і всіх культурних просторах.

У третьому підрозділі – *«Самоорганізація суспільства та її зв'язок із фундаментальними проблемами української соціально-філософської думки»* – акцентовано увагу на дослідженнях теорії самоорганізації представниками української синергетичної школи (Л. Бевзенко, Л. Богата, М. Дмитрієва, І. Доннікова, І. Єршова-Бабенко, Н. Кочубей, В. Кремень, М. Нестерова, І. Предборська, А. Семенова, Ю. Мадінова, Н. Кривцова та інші).

Представники української соціально-філософської думки розглядали питання соціальних змін та становлення особистості в умовах соціальної

нестабільності. Звертаючи увагу на визначальну роль нестійких, нерівноважних станів, соціальна синергетика, інтерпретуючи феномени «нестабільності» та «мінливості» (І. Предборська), акцентує увагу на творчій ролі хаосу в процесі розвитку.

У соціальній синергетиці відбувається визнання зростання суб'єктивного фактора в плані визначення соціальних і світоглядних перспектив побудови нового соціального порядку. Значущою для нашого дослідження є концепція психомірності, або психомірного середовища, запропонована І. Єршовою-Бабенко. Акцентуація уваги на людині та її соціальній діяльності дозволяє розглядати соціальну реальність як психомірне середовище, зауваживши, що воно розвивається та трансформується в результаті психічної діяльності людини, групи, спільноти людей у різному масштабі. Українські вчені значну увагу приділяють дослідженню питань когнітології. Нам імponує думка М. Нестерової, яка запропонувала розглядати когнітивістику як когнітивну культурну парадигму, яка формує призму розгляду світоглядних проблем нашого буття.

Досліджуючи самоорганізацію суспільства, українські вчені розглядають питання соціальної ентропії, соціальних біфуркацій. Зокрема, Л. Бевзенко запропонувала ввести поняття «ентропійний коридор», що дозволило виокремити суспільства «закритого типу», архаїчні, тоталітарні, стабільність у яких досягається завдяки збереженню традицій, панівної міфології, ідеології, та розмежувати їх на суспільства з нестабільністю першого та другого типів на підставі проходження ними ентропійного коридора.

У представників української синергетичної школи сформувалося чітке розуміння функцій зазначеного підходу: 1) уникнення помилок, пов'язаних із лінійним розумінням суспільства; 2) активне застосування комунікативних стратегій; 3) визначення варіантів розвитку суспільства на підставі латентних якостей і характеристик суспільства, що наявні в момент кризи.

Висновки. Запропоновано в узагальненій формі нове рішення поставленої наукової задачі, яка полягала у дослідженні еволюції категорії і теорії самоорганізації в постнекласичному соціально-філософському знанні.

Проведене дослідження дає можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити такі висновки:

1. На підставі вивчення філософської, науково-філософської та методологічної літератури з проблеми самоорганізації як предмету соціально-філософського аналізу було зроблено висновок про те, що процеси самоорганізації, які раніше було виявлено синергетикою в природних явищах і об'єктах, можуть бути виявленими також і в об'єктах соціальних і гуманітарних наук, тобто в суспільстві та різноманітних його інститутах, у людині, її психічній, творчій та інших видах діяльності. Це дозволяє поглибити сферу синергетичних досліджень і представити синергетику як загальнонаукову дослідницьку програму, яка спрямована на побудову універсальної еволюційної картини світу шляхом розширення взаємодії та

перетинів між природничими та соціогуманітарними науками. Наслідками екстраполяції методології синергетики в сферу соціально-гуманітарного знання стали зменшення розриву між природничими та гуманітарними науками, орієнтація на творення цілісного корпусу знань, який охопив би дослідження природних і соціальних об'єктів, що являють собою складні нелінійні системи, які самоорганізуються.

Таку ідею висловлювали як фундатори синергетики, що першими вказали на можливість подібного застосування теорії самоорганізації в соціогуманітарній сфері, так і українські вчені й філософи (Українська синергетична школа), які брали активну участь у розвитку синергетичної теорії. Так наприкінці XX століття виникає новий напрям синергетичних досліджень – соціальна синергетика, в якій об'єктами та предметами досліджень постають людина, її психіка, шляхи її формування й розвитку, різноманітні види діяльності (освітня, культурна, дослідницька та ін.), а також питання розвитку суспільства та культури в цілому. Основою соціальної синергетики постає теорія соціальної самоорганізації, яка охоплює як суспільну, так і особистісну поведінку індивіда.

2. В результаті аналізу наукової, філософської та методологічної літератури, присвяченої проблемам розвитку природничо-наукового знання, була простежена еволюція поняття самоорганізації у науково-філософському ракурсі – від природничо-наукової до соціогуманітарної сфери. Встановлено загальнометодологічний смисл поняття самоорганізації у природничих і соціогуманітарних науках; виявлено, що вивчення процесів самоорганізації в природничих науках (фізика, хімія, біологія) відіграло важливу роль у формуванні постнекласичного етапу розвитку науки. Його основною характеристикою стала зміна принципів, норм та ідеалів наукового дослідження, що зумовило значні зміни в інтерпретації класичних наукових уявлень про причинність, необхідність та зворотність. Синергетичні концепції та поняття (нелінійність, невизначеність, нестійкість, випадковість тощо) створили теоретико-методологічний фундамент для вивчення складних систем, що самоорганізуються, до яких почали відносити багато фізичних, хімічних, біологічних систем, а також антропосоціокультурні.

3. Аналіз філософської, методологічної та науково-філософської літератури дозволив розглянути методологічні основи дослідження процесу самоорганізації в соціогуманітарній сфері та причини, що сприяють поширенню поняття «самоорганізація» в соціогуманітарну сферу; довів, що оскільки наявна екстраполяція синергетичних концептів і принципів (теорії самоорганізації у тому числі) у сферу соціальної філософії та на соціальні дослідження, то в такому сенсі можна констатувати формування та становлення нових предметних галузей соціально-гуманітарного пізнання. Так, психосинергетика здійснила різкий стрибок у дослідженні психіки людини, перейшовши від класичної теорії відображення до нового, постнекласичного (синергетичного) бачення психічних процесів. З огляду на це, вона вводить ряд нових термінів, а також порушує цілий ряд важливих питань та проблем у дослідженні психіки (цілісність психіки – «ціле-в-

цілому», екологія психіки, людиномірність, взаємодія психіки людини з собою та з навколишнім середовищем тощо), в тому числі питання про психомірність соціальної реальності. Важливим є те, що всі ці питання не могли бути вирішеними в межах попереднього класичного підходу. В одній із перших праць, присвячених психосинергетиці, яка з'явилася в Україні – І. В. Єршова-Бабенко «Методологія дослідження психіки як синергетичного об'єкта» (1992) – обґрунтовувалася нова теорія психіки та розкривалося нове бачення психічних процесів як процесів нелінійних і самоорганізаційних, пропонувалася нова методологія дослідження психомірних середовищ/систем на основі синергетичного підходу.

Дослідження педагогічної наукової, теоретико-методологічної та науково-методичної літератури дозволило обґрунтувати необхідність застосування синергетичного методу (теорії самоорганізації) в сучасній педагогіці. Такий підхід є особливо значущим для організації навчально-виховного процесу, для діяльності управління та моделювання освітніх систем, для функціонування системи освіти в сучасному мінливому світі. Ідеї та концепції синергетики дозволяють по-новому представити освітній процес як процес самоорганізаційний, у якому відбувається співпраця педагога та здобувачів освіти на основі нелінійності, відкритості, складності та нестійкості. У зазначеному методі особистість здобувача освіти, учня, сприймається як складна відкрита нестійка система, що має внутрішню активність, здатність до саморозвитку та ускладнення своєї структури, самоуправління та креативність на підставі самоорганізації. Самоорганізацію здобувача освіти, учня можна представити як можливість вибору різних варіантів навчання, їх альтернативність, забезпечення самостійного шляху отримання знань, який передбачає можливість самостійного вибору навчальних дисциплін, форм і методів навчання, його темпу та строків. Для вирішення таких завдань пропонується створення нової предметної галузі – педагогічної синергетики (В. Кремень). Вона постає новою сферою педагогічного знання, яке ґрунтується на законах і закономірностях самоорганізації та саморозвитку.

Вивчення наукової літератури, пов'язаної з проблемами філософії культури, дозволило зробити висновок про те, що синергетичні концепції культури в сучасному розвитку ідей української філософії дали основу для нового бачення й розуміння соціокультурних феноменів і процесів. Представлення їх з точки зору теорії самоорганізації дає перспективи для становлення сутності людини («полісутнісна людина») та творення інтерсуб'єктивного простору комунікації людей. У такому аспекті соціальна реальність і людина, виступаючи відкритими складними нелінійними системами, виявляються дотичними одна до одної, сприяючи самоорганізаційним процесам всередині та зовні відповідно до концепції «ціле в цілому». Тому культура є визначеним механізмом самоорганізації суспільства, створюючи особливу комунікативну інтерсуб'єктивність, яка призводить до його консолідації.

4. Історико-філософський аналіз соціально-філософських праць дозволив схарактеризувати особливості сучасного розвитку поняття самоорганізації в гуманітарних дослідженнях українських філософів і гуманітаріїв кінця XX – початку XXI ст. (Українська синергетична школа); показав, що соціальні потрясіння та катаклізми другої половини XX століття, а також розвиток наукового знання (формування постнекласичної науки) призвели до того, що у межах соціальної синергетики виникла теорія соціальної самоорганізації, яка пролила світло на нові проблемні сфери соціального знання, дала відносну інтерпретацію таким соціальним явищам, як соціальний розвиток, соціальні зміни, соціальні революції, кризи та перехідні періоди.

5. Були виявлені актуальні для української гуманітарної науки аспекти теорії самоорганізації в системі соціально-філософського знання; встановлено, що самоорганізація у суспільстві є об'єктивним процесом, який характерний для існування та діяльності складних відкритих нелінійних систем, таких, як людина, її психіка, соціальна група, культура. Вона визначається чергуванням періодів стійкості (соціальний порядок) і нестійкості (соціальний хаос), які дозволяють таким системам змінюватися. Ствердження у соціальному знанні положення про те, що суспільство є такою відкритою складною нелінійною системою/середовищем, яка змінюється, стало основою для застосування до нього синергетичної методології та надало можливість розвитку теорії соціальної самоорганізації.

6. Окреслено пріоритетні завдання реалізації досліджень самоорганізації у сферах соціогуманітарного знання (психосинергетика, педагогічна синергетика, культурологічна синергетика, соціальна синергетика); показано, що теорія соціальної самоорганізації, яка ґрунтується на принципах нелінійності, відкритості, складності та нестабільності, показує, що в період соціальних криз і змін соціальна реальність, реалізуючи механізми самоорганізації, прагне до встановлення порядку та цілісності, виходячи зі своїх власних ресурсів. В теорії соціальної самоорганізації для опису цього процесу використовуються такі концепти, як «соціальна ентропія», «соціальний хаос», «точка (каскад) біфуркації», «флуктуація», «атрактор» і «соціальний порядок». Сам процес соціальної самоорганізації полягає у проходженні соціальною реальністю (суспільством) декількох етапів: від зростання соціальної ентропії (початок соціальної кризи), входження системи в соціальний хаос, або в точку біфуркації, перебудову соціальної системи на основі вибраного атрактора (встановлення нового соціального порядку). Така загальна теоретична схема є справедливою для будь-якого суспільства, але в кожному випадку є наявні важливі історичні деталі, які наповнюють цю абстрактну модель конкретним змістом.

7. Здійснивши аналіз наукової та науково-філософської літератури, розкрито значення теорії соціальної самоорганізації в осмисленні соціальної реальності в соціальній філософії; це дозволило підсумувати, що застосування синергетичної методології в соціально-філософських і політичних дослідженнях в Україні проявляється у використанні теорії

соціальної самоорганізації для аналізу та пояснення як політичних подій в Україні, що відбувалися протягом останніх десятиліть 2000-х рр., так і для вирішення теоретичних проблем, проведення прикладних досліджень. З одного боку, це свідчить про формування у нашій державі демократичних інститутів влади усупереч її тоталітарному минулому, а з іншого – це доводить, що процес соціальних змін і кризи ще не закінчився, утвердження нового соціального порядку ще не відбулося.

8. Висвітлено основні ідеї та зміст теорії соціальної самоорганізації в дослідженнях суспільства і людини в Україні. Показано, що в українській соціально-філософській думці було запропоновано певні розробки теорії соціальної самоорганізації, які й донині мають важливе теоретичне та практичне значення. В них, на основі синергетичного підходу, розкривається внутрішня самоорганізаційна природа соціальної кризи, визначаються механізми соціальної самоорганізації, наводяться шляхи подолання соціального хаосу в момент біфуркації соціальної реальності. Значну увагу приділено аналізу людського (суб'єктивного) фактора в процесі соціальних біфуркацій. Враховуючи такий інтерес до людини та людиномірності соціально-історичного знання, в роботі пропонуємо нове розуміння соціальної реальності як «психомірного середовища». Під «психомірністю соціального середовища» ми розуміємо його принципову залежність від станів психічного середовища/системи індивіда. З огляду на це, запропоновано «психосинергетичну парадигму» як основу для парадигмального зрушення в гуманітарних науках, у тому числі й у соціальній філософії, яка описує «психомірність» як провідну характеристику соціокультурної реальності, тобто суспільства, людини та культури.

Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у публікаціях:

Статті у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України:

1. Ершова-Бабенко И. В., Козобродова Д. М. Постнеклассика: эволюция представлений о самоорганизующихся средах и системах. Историко-философский анализ (от естествознания к социогуманитарной сфере). *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017, №13, с. 48-59.
2. Козобродова Д. М. Историко-философский анализ представлений о явлении самоорганизации в XX в. (от естествознания к социогуманитарной сфере). *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017, №14, с. 55-61.
3. Козобродова Д. М. Развитие парадигмы нестабильности в украинской социально-философской мысли. *Наукове пізнання: Методологія та технологія. Філософія*. 2018, Вип. 2 (41), с.39-47.

4. Козобродова Д. Концепция социальной самоорганизации в социальной философии. *Virtus. Scientific Journal*. 2018, September, 26, с.29-34

Статті в наукометричних та міжнародних виданнях:

1. Козобродова Д. Эволюция представлений представлений о сложных самоорганизующихся средах/ системах в гуманитаристике на рубеже XX-XXI вв. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2018, Vol.23 (2), с.219-233.

2. Kozobrodova D. Theoretical foundations and ideas about complex self-organizing environments / systems in the humanities at the XX-XXI centuries // Theory and Practice of Introduction of Competence approach to higher education in Ukraine. *Monograph*, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Vienna, 2019. p. 29-36.

Статті й тези доповідей в наукових збірках та матеріалах міжнародних і всеукраїнських конференцій:

1. Козобродова Д. Эволюция представлений о самоорганизующихся сложных средах и системах в постнеклассической науке. *Материалы XIII Международных Пригожинских чтений (на встрече 100-летия рождения И.Р. Пригожина)*. 2018. Вып. 13, с.77-93.

2. Козобродова Д. Дальнейшее развитие представлений о самоорганизации в сложных социо-гуманитарных средах/ системах в работах украинских философов (2010-е годы). *Матеріали 4-ої Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції "Чорноморські наукові студії"*. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. 2018. №28. с.107-110.

АНОТАЦІЯ

Козобродова Д. М. Самоорганізація як предмет соціально-філософського аналізу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2019.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано поняття та категорію самоорганізації у природничо-науковому й соціально-гуманітарному пізнанні. Доведено, що розвиток соціальної синергетики та теорії соціальної самоорганізації сприяв застосуванню синергетичних концептів і моделей для дослідження соціокультурної реальності.

Вперше в українській соціально-філософській думці здійснено комплексне дослідження самоорганізації в соціогуманітарній сфері в роботах української філософської та наукової школи кінця ХХ – початку ХХІ століття (Українська синергетична школа); вперше показано філософсько-методологічний взаємозв'язок наукових досліджень явища та процесу самоорганізації групою українських філософів і гуманітаріїв (соціологів, психологів, педагогів, культурологів) у соціогуманітарній сфері на основі синергетики; виявлено евристичний потенціал теорії самоорганізації в сучасних соціальних дослідженнях соціальної реальності та людини, що дозволило ввести в науковий обіг новий концепт «психомірність соціальної реальності». Обґрунтовано доцільність вживання концепту «еволюція поняття самоорганізації в соціогуманітарних дослідженнях» та застосування теорії самоорганізації для дослідження розвитку українського суспільства в період соціальних змін.

Розглянуто новий проєкт розвитку знання на основі трансдисциплінарності, в якому синергетичне бачення займає одне зі значущих місць. За основі узагальнення теоретичних напрацювань з означеної проблеми встановлено, що базовим фундаментом для інтеграції та трансформації способів пізнання постала синергетика, яка уже здійснює проєкт трансдисциплінарного підходу до реальності. Однією з центральних проблем соціальної синергетики визначено проблему самоорганізації складних соціальних систем в умовах нестабільності, динаміку процесів самоорганізації, соціальні трансформації як теоретичне прогнозування та самоуправління соціальних систем. Схарактеризовано провідні категорії соціальної синергетики – категорії соціального порядку та соціального хаосу.

Наголошено на пріоритетності вивчення процесів самоорганізації в природничих науках (фізика, хімія, біологія), що відіграло важливу роль у формуванні постнекласичного етапу розвитку науки.

Розглянуто теоретичні аспекти еволюції категорії і теорії самоорганізації в постнекласичному соціально-філософському знанні.

З'ясовано, що психосинергетика зробила крок до спроби переходу до синтезованого, різноманітного та проблемно-орієнтованого підходу до

вивчення психіки людини на основі синергетики, а також у дослідженні психосинергетичної стратегії людської діяльності, яка формується протягом життя, та пізнавальної системи людини. Розвиток психосинергетики в філософсько-теоретичному плані дозволив уявити людину як відкриту складну систему, що самоорганізується, що надало можливість сформулювати нові уявлення про механізми її розвитку, становлення та деформації.

Проаналізовано проблему дослідження процесів самоорганізації в освіті та в педагогіці. Осмислюються засади впровадження синергетики в освітній процес: синергетика для освіти, синергетика в освіті та синергетика освіти. Стверджується, що актуальним для сучасної педагогічної думки є створення нової галузі педагогічної науки, що визначає своїм предметом математичне моделювання розвитку освітніх систем – педагогічна синергетика.

В ході наукового дослідження встановлено значення та роль концепції трансформативної освіти, що знаходиться в загальному контексті таких постнекласичних гуманітарних стратегій, як теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса, теорії зміни парадигм Т. Куна, проблемно-орієнтованої системи освіти П. Фрейре, а також робіт із соціального конструктивізму і теорії соціальної самоорганізації. У соціальній філософії формується нова парадигма, яка охоплює постнекласичні трансдисциплінарні стратегії та практики. Спільним фундаментом цих стратегій, що відповідають вимогам сучасного глобального суспільства, є синергетичний світогляд, який ґрунтується на вивченні процесів самоорганізації особистості та соціуму.

Описано роль представників Української синергетичної школи в упровадженні ідей синергетики у соціогуманітарне знання. З'ясовано, що сучасне глобальне суспільство – це нелінійне суспільство, яке саморозвивається, в якому відбувається постійний перехід між станами соціального порядку та соціального хаосу. Студіювання спеціальних джерел засвідчило необхідність розгляду суспільства як дисипативної системи, аналізу соціального порядку та соціального хаосу, що нерозривно пов'язаний з поняттям соціальної ентропії.

З'ясовано, що акцентуація уваги на людині та її соціальній діяльності дозволяє розглядати соціальну реальність як психомірне середовище, що розвивається та трансформується в результаті психічної діяльності людини, групи, спільноти людей у різному масштабі простору й часу, а також у масштабі окремих культур і цивілізацій. На основі узагальнення наукових підходів до проблеми психомірності, встановлено, що психосинергетична парадигма задає певний ракурс і оптику розгляду проблем соціальної реальності як «психомірного середовища». Психосинергетика, як парадигмальна модель, дозволяє здійснити певний синтез між конкретними дисциплінами та соціальною філософією.

Ключові слова: самоорганізація, самоорганізація суспільства, синергетика, соціальний порядок, соціальний хаос, психосинергетика,

соціальна ентропія, психосинергетична парадигма, трансформативна освіта, біфуркація.

Kozobrodova D.M. Self-organization as a subject of social and philosophical analysis. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the Candidate of Philosophy Degree in specialty 09.00.03 - Social Philosophy and History of Philosophy. - State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D Ushinsky", Odessa, 2019.

The concept and category of self-organization in natural – scientific and social and humanitarian sciences was analyzed in the qualification work. It is proved that the development of social-humanitarian synergetics and the theory of social self-organization contributed to the application of synergistic concepts and models for the study of social and cultural reality.

For the first time in the Ukrainian social and philosophical thought a comprehensive study of self-organization in the social and humanitarian sphere was carried out in the works of the Ukrainian Philosophical and Scientific School of the late XX - the beginning of the XXI century (Ukrainian Synergetic School); the philosophical and methodological interconnection of scientific research into the phenomenon and the process of self-organization by a group of Ukrainian philosophers and humanitarians (sociologists, psychologists, educators, cultural scientists) in the social and humanitarian sphere based on synergetics; the heuristic potential of the theory of self-organization in modern social studies of social reality and man has been revealed, which allowed for the introduction of a new concept of "psycho-dimensionality of social reality" into scientific circulation. The expediency of applying the concept of "evolution of the concept of self-organization in social and humanitarian studies" and the application of the theory of self-organization to study the development of Ukrainian society in the period of social changes are substantiated.

A new transdisciplinary knowledge development project is considered, in which a synergistic vision occupies one of the significant places. Based on the generalization of theoretical knowledge on the problem, it has been established that a synergetic has emerged as the basic foundation for the integration and transformation of ways of knowing, which is already implementing a project of a transdisciplinary approach to reality. One of the central problems of social synergetics is the problem of self-organization of complex social systems in conditions of instability, dynamics of self-organization processes, social transformations as theoretical forecasting and self-management of social systems. The leading categories of social synergetics – the categories of social order and social chaos – are characterized.

Keywords: self-organization, self-organization of society, synergetics, social order, social chaos, psychosynergetics, social entropy, psychosynergetic paradigm, transformative education, bifurcation.

КОЗОБРОДОВА ДІНА МИХАЙЛІВНА

**САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Віддруковано з оригінал-макету.
Підписано до друку 24.09.2019. 2019 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний.
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк. 0,9.
Наклад 120 примірників.